

Färgtyper

Färgens beståndsdelar

Förenklat består all färg för måleri av pigment, som ger önskad kulör, bindemedel som dels binder samman pigmentstoffet och dels ger fäste till underlaget. Sedan finns i de flesta fall något lösningsmedel tillsatt, som ger blandningen önskad konsistens och lämpligare egenskaper för applicerandet.

Traditionellt grupperas olika färgtyper enligt det bindemedel som huvudsakligast bygger upp färgskiktet tillsammans med pigmentet, t.ex. limfärg och oljefärg. Sedan finns även blandningar av olikartade bindemedel och/eller olika binde- och lösningsmedel; s.k. emulsionsfärger där flera egenskaper hos de ingående komponenterna kan förenas.

Bindemedel

Som bindemedel har de mest skilda ämnen tagits i bruk; från klippmålningarnas djurfett till nutida högteknologiska och helsyntetiska tvåkomponentsfärger. De största skillnaderna mellan de många slagen av bindemedel är om de "torkar" som en kemisk reaktion, genom att lösningsmedlet avdunstar eller inte sällan en kombination av båda. I praktiken har huvudgrupperna fått innebörden att oljefärg i regel bestod av feta torkande oljor som oxiderat till fast form. Limfärg har traditionellt oftast baserats på animaliskt lim vid sidan av ämnen från växtriket och senare även på modifierad cellulosa, som torkat då lösningsmedlet (vanligen vatten) har avdunstat.

Emulsionsfärger

Emulsionsfärger är ett mycket vitt begrepp där olika bindemedel, eller binde- och lösningsmedel, som

normalt inte löser sig med varandra är kombinerade med hjälp av ett emulgeringsmedel, så att en part finfördelas i den andra som fritt svävande mycket små droppar.

Ursprungligen kunde emulsioner som förekommer i naturen användas direkt som bindemedel, t.ex. växtsafter och äggula eller -vita. Senare och med behov av större mängder färg har sådana oftare använts som emulgeringsmedel, men även moderna vattenbaserade färger kan tekniskt ses som emulsionsfärger.

Pigment

Färgpigment är det finfördelade stoff som endera äger färgstyrka i sig, eller till vilket har bundits ett färgämne. De pigment som av hävd har använts inom måleriet kan sinsemellan ha mycket olika egenskaper i fråga om hållbarhet (permanens) eller hur de reagerar tillsammans med olika bindemedel och underlag (t.ex. olje- eller kalkäkthet), men också i fråga om intensitet (d.v.s. egen färgstyrka för sig eller i blandningar). Andra viktiga egenskaper för pigment är opacitet ("ogenomskinlighet", täckförmåga), eller transparens ("genomskinlighet", laserande förmåga).

För måleriändamål skall pigmentet ha en fyllande ("kropp") och armerande effekt tillsammans med bindemedlet. Om det inte har det är det fråga om en infärgning, som t.ex. med bets, och inte en självständigt fungerande färgfilm. Ett enbart färgande ämne eller ett pigment är i målerisammanhang vitt skilda saker. Dessutom skall ett bra pigment vara stabilt och helst inte förändras av ljus eller kemisk påverkan från bindemedel och annan omgivande miljö.

Lösningsmedel

Normalt försvinner ett lösningsmedel genom avdunstning när ett färgskikt torkar. I en del fall kan de i någon mån kemiskt bidra till processen som att terpentin påskyndar torkningen av rå linolja. Frånsett emulsionsfärger där kombinationsmöjligheterna är mycket vida, så har man valt lösningsmedelstyp efter bindemedlets löslighet i olika slags vätskor. Vanligt vatten har då varit dominerande för "magra" bindemedel som animaliska eller vegetabiliska limmer, medan feta oljor kräver fettlösande ämnen vilket förr oftast var det samma som olika slags terpentiner eller alkoholer som då fanns tillgängliga. Numera finns en uppsjö av fettlösande vätskor som i olika utsträckning kan användas för färgframställning, men dominerande är raffinerade oljeprodukter, som t.ex. lacknafta, medan många andra används som tillsatser.

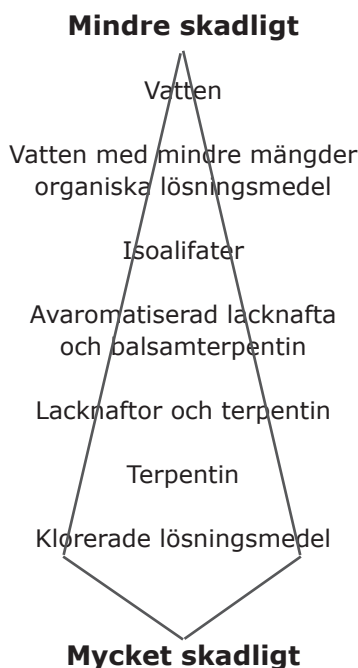
Vid storskalig färgframställning har ekonomi och rationell användning styrt valen av lösningsmedel, medan hälsoaspekter senare har fått en allt större roll eftersom de flesta kraftigare medlen har någon negativ påverkan på hälsan hos användarna. Högraffinerade terpentiner (balsamterpentin) eller lågaromatiska kolväten (oljeprodukter) är stora framsteg ur hälsosynpunkt, men tendensen är att

man alltmer går mot vatten som lösningsmedel också i emulsioner med feta bindemedel. (I det senare fallet krävs tillsats av en mängd kemikalier vars hälsoaspekter i sin tur kan vara tvivelaktiga.)

Goda råd

Tyvärr borde det sägas rent ut att det sista man skall göra när det gäller traditionella färger och hur de används är att fråga sin lokala färghandlare. Numera är de i första rummet försäljare och saknar i regel den praktiska erfarenhet som krävs för att kunna bedöma olika färgtyper mot varandra.

Det behöver även påpekas att vid nästan all industriell färgframställning i dag är innehållet av äkta pigment i de flesta fall mycket litet och det mesta av volymen består av utfyllnadsmedel. Många sammansättningar klarar av det rent kulörmässigt, men eftersom pigment är mycket olika sinsemellan skall man inte tro att sådan "förskuren" pigmentering är det samma som att arbeta utgående från rena råvaror. Vill man ha kontroll över slutresultatet, vilket redan det kräver en viss vana vid olika material, är det absolut säkraste att utgå från rivna pigment på tub som finns i närmaste affär som för konstnärsmaterial. Om det är fråga om större volymer är det värt mödan att t.ex. via museet ta reda på vilka tillverkare som kan anses som säkrast.

Lösningsmedels skadlighet.

Text: Bertil Bonns
Grafisk form: Lage Johansson

HÅLLA HUS – arena för byggnadsvård,
hushållning och samhällsplanering.

Ett samarbete mellan Länsstyrelsen Västerbotten,
Västerbottens museum, Skogsmuseet i Lycksele
och Skellefteå museum.

SKELLEFTEÅ 2006